

TOLNAI LAJOS BALLADÁI.

Ebben az esztendőben üljük Arany János születésének 100-ik évfordulóját. A nemzet legnagyobb epikusa előtt való ünnepi hódolatnak nemes hangulatában emlékezzünk meg Tolnai Lajosról is, mert Arany János lelkes és buzgó tanítványa volt, ket-tős értelemben is. Az iskolában a bámulat áhítatával csüggött a lánglelkű mester ajkán, de mesterének vallhatta költészete egyik ága, balladáit művelésének sajátos módjában is. A *ballada Shakespearejének* remekei nélkül Tolnai Lajos bizonyára nem eszmél balladaköltői hivatottságára. Tolnai Lajos balladáit elemeztünkkor mintha az a tudat világosodnék meg előttünk, hogy ezek a költemények kiváltképp Arany János balladáit ható erejének megmérése miatt érdemesek a kutatásra, mint az Anakreon- és Petrarca-utánezók termékei is különösen Anakreon és Petrarca jelentőségéhez való vonatkozásukban érdeklik a kutatót. Nem csodáljuk, hogy költeményeit Tolnai Lajos Arany Jánosnak ajánlja.¹

Arany János, mint Shakespeare, a lelkiismeret költője. Lélek- és állapotrajzai bámulatosan mély psychologia bizonyosságai. Ez a mozzanat lényegesen megragadta Tolnai figyelmét. Kétségtelen, hogy *Ágnes asszony* hatására írja *Virág Lidijét*.

A bomlott Lidi a libapásztor leánykát magával ragadja, a völgybe viszi, elmondja neki tragikus eltévelyedését s megátkozza a csábító ifjút. Virág Liditől ijedeznek a libapásztor lányok. Nagy szilajon kövön, sziklán, bokron átiramodva, csap le közéjük. Biztatgatja őket, ne rémülődzenek, hiszen vígan éldegél a völgyben :

Nem vagyok én, kincsem,
Akárki mit higyen,
Hogy megbomlott volnék! — nem én bizony isten!

Ágnes asszonyt juttatja eszünkbe, mikor bírái előtt rendbehozza magát, »nehogy azt higyük : *megbomlott.*» Sajnos; Tolnainál a lélekrajzban súlyos kisiklás történik. Kezdetben, a bomlottság rajzában, valószerű, egyszerre azonban képtelen for-

¹ Tolnai Lajos *Költeményei*, Pest, 1865. Az ajánlat szövege a következő : Arany Jánosnak tisztelete jeléül a szerző.

dulat következik. Virág Lidi bomlottságának okát meg kell tudnunk, különben nincs értelme a balladának, a költő tehát ahhoz a fogáshoz folyamodik, hogy az elragadott leánykának Lidi maga mondja el, mikép tántorodott meg s elátkozza csábítóját. Az átok szilaj zúdulatából népi őserő villáma sújt ki, de annyi világosság is árad belőle, hogy legott észreveszszük: a tébolyrajznak indult festés áthajol a következetlenségbe.

Az *apa* Arany János *Árva fiú* című balladájának hatásáról tanúskodik, azzal a különbséggel, hogy Tolnainál az apa a gonosz. A háza udvarán sírdogáló kis fiút, saját gyermekét, szolgájával kergettetni el. De izgalmas, rémes az álma. Felébred, szolgáját a gyermek után küldi, majd maga is nyomába tart. Valamint az *Árva fiúban*, itt is az ellentét rajza kap meg. A didergő fiú az ablak alatt sírdogál, a gonosz asszony meg bent mulatozgat: Tolnainál a kis fiú reszket, fázik odakünt, míg az apa puha, enyhe szobában kényelmeskedik. A megoldás felé vezető indíték már más Tolnainál. A gonosz apa, zaklató álom hatására, bűnbánatot érez, Aranynál az árva fiú látomása át-ragad az asszony lelkére s megbomlasztja. Ereje a legnehezebb feladat megoldásakor hagyja cserben Tolnait. A bűnhődés rajzában eltorzítja a képet. A gonosz apa sötét éjszaka, süvöltő szélben, földetlen fővel, csupasz mellet fut a gyermek után, már-már eléri a hídnál, de a »látomány« tovább száll, leng a sírig. Tolnai szerette volna éreztetni, hogy a gyermek képe az apa előtt visio csupán, de mégis mintegy szükségét érzi, hogy maga mondja meg látomás-voltát. Erre a módra sem Shakespeare, sem Arany nem gondolt volna. Az *Árva fiú* hatására vall a sír megnyíltának mozzanata. Tolnainál az alanyi csoda elérdesedik, nagyon is élesrajzú, mondhatnók, kirívó színezésű állapotrajzzá alakul.

Ez a jelenség Tolnai Lajosnál egyebütt is szembeötlik. Arany János az *Árva fiúban*, de még inkább *Bor vitézben* meseteri példát nyújtott a kísérteti elem művészi értékesítésére. Tolnai Lajost is megragadta a kísérteti mozzanatban rejlő erő, de nemesebb költői avatást nem tudott neki adni. Mintha írás közben költőnk körül is ott settenkednék valami kísértő démon vagy ártó szellem: megbillenti a mű művészi egyensúlyát, rontó sugalmaira túlzott kép támad elő. Még *Rabán lovagban* csupán bizonyos fokozásban mutatkozik ez az eljárás, de máshol már egészen elvaskosodik.

Rabán lovag lakodalmát lakja, de a mulatozók közé egyszerre árny suhan s magával csalogatja a halálra vált Rabánt. A Balatonhoz ér. Innét bánatos szerelmében odaveszett kedvesének zokszava hallszik hozzája. A vőlegényt otthon hiába várják.¹

¹ Nem lehetetlen, hogy ez a ballada némi hatással volt Arany János *Éjféli párbajára* is.

Az alanyi csodás alkalmazásában fokozódás látszik. Az árny feltűnése mintha Rabán bűnös lelkének kivetítése volna. A részletekben hatásvadászó mozzanatok merülnek fel. A sötét erdőben száguldó Rabán lovát egy hang állítja meg, aztán megint árkon-bokron fut, majd vállára óriás denevér röppen. Mint amott a titokzatos hang, itt a denevér figyelmezteti a kései időre. Hiába kapdos a madár után, ez tovarepül. Megvadult lova tovább ragadja. A harmadik szöveget a Balatonból szólal meg. *Bor vitézben* az erdő kísérteti tájának mintegy enyhítő ellentéte a leány illuziójában felragyogó kápolna mosolygó képe s boldog esküvésre készülődésük kedves rajza. Tolnainál sehol *sincs* enyhítő motívum, hanem fokozódás, csaknem halmozódás a kísérteti indítékokban.

Míg amott esküvői vígságból viszi az árny a völegényt első kedvese balatoni sírjához, *A holt vitézben* vértfödte szellem suhan éjfélkor a szeretett leányhoz, felfedezi előtte, hogy orgyilkos kéz mérges vasa ölte meg. Kiderül, hogy álharczban az az ifjú gyilkolta le, ki most szerelmével ostromolja a leányt.

A tárgy alkalmas lélektani problémákra: a leány hűségének próbájára s a bűnös ifjú gyötrelmének festésére. A gyilkos rémületében térdre hull, de állapotának mélyebb rajza helyett elvaskosított kísérteti képet kapunk. Noha a költő azzal áttatja magát, hogy lélekrajzot nyújt, tüstént felötlik, hogy nyers eszközökkel dolgozik:

Bagoly huhog, szél zúg robajjal,
Bömböl be ajtón, ablakon,
Rémületes nyögés, sikoly, jaj
Vergődik át a viharon.

Küzködése szélnek, sikolynak
Hallatszik most is szüntelen:
De gyilkosok! ti halljátok csak
S örökké végtelen.

Ezúttal is épen olyan kezdetlegesen akar felvilágosítani az alanyi csodáról, mint a hogyan* *Az apában* is helyénvalónak találta, hogy rámutasson a »látomány«-ra.

Általában Tolnai Lajosban nem volt meg a művészi érzék a lélek zaklatottságának vagy megrendültének káprázatokban bemutatott rajzára. A tárgyalt balladákban is észrevehetjük a külső csoda felé való áthajlást. Vannak balladái, melyekben ez a mód a kutatót a népköltés naiv kezdetlegességére emlékezteti. *Az ördög menyasszonya*, *Bakaraszti javasasszony*, *Az éji út*, *Éji harc* című balladáiban épen úgy, mint *Rabán lovagban* és *A holt vitézben*, szembeszökő a kísérteti tartalom, de amott a néphagyománynak olyatén való nyilvánulása, melyet a költő lélektani gondja a maga népi érdekességéből nem igyekszik művészibb fokra emelni. *Az ördög menyasszonyában* még érezhető

némi ingadozás a csodás mélyebb és nyersebb értékesítése között.

A ballada főalakja a férjgyilkos asszony, kit az ördög elragad magával. Mélyebb eszmélkedésre vall a balladában a bűntudatnak némiképp Aranyra és Shakespeare-re emlékeztető rajza. A gyilkos keze egyre vérezik, hiában törli, újra fel-felbugyog. Nem boldogul az ömlő vérrel. *Macbeth* így kiált fel (II. felv. 2. szín):

Neptun egész óceánja ezt a vért
Le bírja-e kezemről mosni? (II. felv.)

Arany *Ágnes asszonya* örökösen látja a vérfoltot. De Tolnai mennyire elmarad mintái mögött! Megint elragadja szertelenkedő kedvtelése. A vér a bűnös asszony csipőjéig torlódik, majd zuhogó áradattal szép vállát is fenyegeti. Ezzel a rajzzal a grotesque-be csap. Majd merész fordulattal az ördög következik. A nyers rémesség világában vagyunk. Minden a naiv kísértetiesség hangsúlyozására szolgál: a holdvilág baljóslatú fénye, a fal roppanása, a padló recsegése, a földből felcsapó láng kékes villózásai. A shakespearei indíték egyszerre a rémtörténetek kezdetleges motivumának enged helyet.

Valószínű, hogy Tolnai Lajosra egy régi angol ballada hatott: *Az ördög szerető*.¹ Tolnai Lajos foglalkozott régi angol balladákkal. *Allen Barbara kegyetlenségét* le is fordította. Balladája *Az ördög szeretőjével* abban a tárgyi mozzanatban mutat rokonságot, hogy emitt épen úgy, mint Tolnainál, ördög-szerető rabolja el az asszonyt; a megokolásban és az egyes részlet-rajzokban azonban lényeges eltérésekre találunk. Tolnainál különösen az a mozzanat érdekes, hogy a gonosz asszony mostoha leányát ajánlja fel az ördögnek, az édesanya szelleme azonban »porladozó fehér lepel«-ben az ajtó előtt lebeg. A vész elmúltával, harmadik kakasszóra visszamegy a hideg sírba. A gyermekei életén és sorsán még a halál után is serényen éberkedő anya gyengéden féltő gondviselésének eszméje alapjólata a Tolnai Lajos-fordította dán népballadának, *Az édes anyának* is. Ez a dán népballada nemcsak Gyulai Pálra hatott (*Éji látogatás*), hanem annyira megkapta magát Tolnait is, hogy hatására ezzel az epizoddal terhelte meg a balladát. A balladának ez a szerkeztelazító része a dán költemény nélkül bizonyára nem jött volna létre.

Míg *Az ördög menyasszonyában* a népballadák objektív csodája hatott, a *Bakaraszti javasasszonyban* a népmesék átalakulási indítéka lep meg. A bakaraszti javasasszonyt éjjel táján hárman keresik fel: kettejük híres dáma, a harmadik árva

¹ Radó Antal le is fordította. L. Dr. Scherr János *A világirodalom története* cz. könyvében, Budapest, 1891. II. k., 133—134. l.

menyasszony. Az első, Fehér Jutka, elmondja panaszát: éjjel három lidérc szakgatja. A banya hókusz-pókusza kideríti, hogy Hiribéren Jutka ölte meg a kocsmárost, de a vén asszony egy csókért megmenti. A csók után Jutka lóvá válik. Jeges Erzsire a hókusz-pókusz gyermekgyilkosság bűnét deríti ki. Ennek is olyan a sorsa, mint Jutkáé. A harmadik, Kincses Sári, azt zokogja el, hogy elszólták a szeretőjét. Míg az a két bűnös a pokolba jut, Kincses Sárihoz visszazöppent a galambja.

A balladának figyelemébreztő a szerkezete. Három különálló történetet azzal foglal egy keretbe, hogy mindegyiket a boszorkány sorsintéző hatalmi erejéhez fűzi. A boszorkány alakja tartja össze az egymás mellé lazán sorakozó három történetet. A csodás a babonás mozzanatokban és a népmesék metamorphosis-indítékában mutatkozik. A boszorkány először a gyűrűt pergeti s Jutka egyszerre csak elrémülve látja orvul elejtett áldozata véres ujját. Mikor Erzsire kerül a sor, a boszorkány forralt ólmot vesz a kezébe. A javasasszony varázstevő mesterkedései taláió eszközökül kínálkoznak a két bűnös gonosztette kipattantásához. Ez a két babonás motívum hatásosan illeszkedik Puskin *Anyegin*jének Tatjana lelkivilágát elemző soraiba is, melyek egy mély líraiságtól áthatott téli tájkép után azt ecsetelik, mennyire hitt Tatjana a babonákban:

Feszülten nézve, jóslatképen
Önti Tatjana a viaszt:
S a nyert alakzat, képzetében,
Bizton jelenti ezt vagy azt.
Egy tál színig van vízzel telve,
Körüle lányok s énekelve
Keresik a benn lemerült
Szerencsemondó jós gyűrűt.
•Gazdag parasztok laknak arra,
Lapáttal hányják az aranyt;
Szerencse annak itt alant,
Kinek dalunk szól... Tatjanára
Kerül a sor s a dalszavak
Szomorút, rémest jóslanak.

(V. ének, VIII. vk.)

Míg Puskin nagy művészettel olvasztja össze a babonás mozzanatok Tatjana lelkének titkos vágyaival s finomabb rezdüléseivel, Tolnainál rémes ríktóságával borzongatón hat. A másik mozzanatban a tárgyalakítás szeszélyességét kárhozzatjuk. Hogy a két bűnös lóvá válik, ebben a műfajban különös. Hogy Erzsi vijjog, horkol, Juczi meg fúj, tajtézik, s hogy éjszakai csatangoltukban lelkeket fogdosnak a pokolnak, már olyan mozzanatok, melyek a költői céltől elsikamodott s művészi mérséklésnek fittyet hányó, túlcsigázott szabadosság sajnálatos nyilvánulásainak látszanak. A boszorkányos műveletek cifrázkodó leírásaiban is ilyen túlhabzó a kedvtelése. *Macbeth*

meg *Csongor és Tünde* hatnak reá, de a nyelvnek azzal a tárgyhöz símuló művészi erejével, melyről Shakespeare és Vörösmarty tanúskodik, a *Bakaraszti javasasszony* költője korántsem rendelkezik. Felöltő még a költő sajátos erkölcsi álláspontja. Nemcsak hókusz-pókuszos körében rajzolja a javasasszonyt, hanem sorsintéző hatalom letéteményeseképen is. Lehet, hogy jelképi a szerepe, de tagadhatatlanul megriasztja az olvasót az a különös gondolat, hogy a gonoszok bűnhődésének s az ártatlan megjutalmazásának épen a bakaraszti hitvány odú vajákos asszonya a testet öltött végzete.

A *Bakaraszti javasasszony*ban a meseköltés szabadosságra jogosító képzetköre bátoríthatta Tolnait olyan merészségekre, melyeket a ballada műformája nehezen, vagy épen nem tűr meg. Már egyenesen népmese a forrása *Az éji útnak*. A mese palóc változata (*A hala' völegény*)¹ arról szól, hogy az elesett legény lelke egy napon megjelenik kedvese előtt s lovára kapja. Útközben lovas kísértetekkel találkoznak, de Judika nem ijed meg tőlük. Mikor temetőbe érnek, a halott legény Judikát a sírba tessékeli, de ez egy kastélyba menekül. A halott legény utána iramodik, de Judikának sikerül megszabadulnia. Tolnai Lajos *Éji útja* igyekszik kimélyíteni a mese szolgáltatta forrást. Halott szerelmese itt is magával ragadja a leányt; ez is eliramodik a sírtól, mint a mese Judikája; itt is utána rohan az ifjú. Tolnainak elfogadhatóbbá kellett tennie a tárgyat. Míg a népmesében a népképzelet kísérteti játéka tűnik fel, Tolnai a leány hűtlenségével okolja meg a kísértést. A leány szobájába suhanó halott legényt meglepi, hogy a hűtlent milyen pompa veszi körül, milyen gazdag, mennyi a kincse. Hatásosan alkalmazza a fokozást. A legény szemrehányása itt még enyhe, noha határozott; a dombon rémítés játszik bele szavába; a temetőben nyersen förmed a »nyomorúlt hűtelen«-re; majd mikor a sírba tuszkolja, rút szidalomra fakad. Ezzel a feddés-fokozódással párhuzamosan halad egy másik is: a leány meglepődésének ijedtségre, majd riadalomra váltta. De Tolnainál nincs meg az a művészivé kristályosító erő, a milyenről mestereinek, Arany Jánosnak, balladái tanuskodnak. Eredendő bűne, a kifejlet elrontása, megint jelentkezik: mikor a temetőből a leány rémült futásnak indul, ezt kiáltja feléje: »No hát szaladj!« Csaknem nevetséget keltő, szerencsétlen szavak! A végső versszakba ügyetlen tömötséggel szorítja a megoldást:

S a fényes, hűvös éjszakát
Gúnyos kaczaja metszi át,
Mely éles, fojtó mérgivel
A lány szívében akad el.

¹ Papp Gyula: *Palóc népköltemények*, 94—101. lk.

Olyan tétova kuszasággal szövődik itt össze mesetárgy s lélektani mozzanat, hogy hatása kellemetlen, zavaró, míg forrásáé, a népmeséé, a mága egyenletességével következetesebb.

Tolnai nem tud szabadulni a kísérteti motivumtól. Értékesítése leginkább az *Éji harczban* sikerül. A kegyetlenül dúló harcz után egyedül marad a hős, pedig bőszen elkeseredéssel kereste a halált. Egyszerre feltűnik előtte az árny. Míg a halál alszik, a hőst a temetőbe vezeti. Kinyílnak a sírok, a lelánczolt szellemek felzokognak, majd egyesülnek, felmagasztosulva síkra szállnak. A halál a sírdombról nézi a szokatlan tusát. A csonka hős is egyre harczol, míg végre összerokad. A halál ölébe kapja, a dicsőültek pedig lelkesen fogadják.

Feltűnő a tárgy túlzott elfinomítása. Egyes lényeges mozzanatok egészen köddé válnak, csupán a kísérteti harcz jelenetei nyomulnak homloktérbe. Tagadhatatlan, hogy a lelkek harczát megkapó elevenséggel, csaknem a hősdalok lendületével beszél el. Szinte a kísérteti elem epikai eszményítésére törekszik — mintha a Csaba-monda ihlette volna. Kár, hogy a kiindulás homályba vesző ingatagsága kissé ideges bizonytalanságot kelt, a meseszövebsben pedig a Tolnai hasonló tárgyú költeményeiben már annyira megszokott különködő merészség ötlük szembe.

Az Arany János teremtette halhatatlan alkotások mögött Tolnai Lajos balladáinak tárgyaltuk csoportja értékben jóval elmarad. Messze estünk attól a mélységes művészettől, mely a ballada szűkebb keretében csodás mélyrelátással s utólréhetetlen kifejező erővel megrázó tragédiákat tudott alkotni. Tolnait Arany példaadása a subjectiv csodában szerencsétlen túlzásokra ragadta. Megfeledkezvén a műfaj követeléséről, mintha csak hatásvadászat volna a célja, majdnem a rémtörténet örvényébe tévedt. Van balladáinak olyan csoportja, melyben a lélekrajz szertezilálásában vagy szemet szűrő valószínűtlenségében mutatkozik művészi fogyatékosága. Erről a sajátos költői modorról tanuskodnak a *Heródes*, *A földönfutó* s *A hű feleség*.

A *Heródes* hőse kergetett vadként fut, hideg esőben ázik, káromolva szidja az eget, szakálát tépi, szörnyű kínjában üvölt, testét szakgatja; összejár sziklát, berket, majd a fenevadak össze-vissza szagatják. De felszökik, bámul, reszket; a föld megindul alatta; a sírok rémes halotti árnyakat vetnek eléje; fülében megsiramlik az árvák keserve, kínja; tüzes pallos súlyát érzi. Hiába könyörög egy égi szóért, fülébe ridegen dörög az ítélet, hogy férges eledele lesz.

Hasonló jellemű balladás kép *A földönfutó*. Tolnai Lajos költői beszély töredékéül jelzi, de így, a hogyan előttünk van, balladás kép, még pedig épen úgy, mint a *Heródes*, a szer-

telenebb nemből való. Mint a *Heródesben*, itt is rámutathatunk a gyötrelmek halmozására, a kínok túlszigázott színezésére s a képek bántó ríktóságára. A költemény tárgya egy hazaáruló szívmaradosainak izgalmas hullámváza. Sajnos, szerelensége merészen puffanó álpathos-szal váltokozik.

Más jellemű *A hű feleség*. A csábító dajnával mulatozó gazda megfeledkezik szerelmes hitveséről. Hiában hívogatja haza a csárdából, reá sem hederít. Vízér-vámon kitart a czéda leánynyal. Szegény felesége meghalt. A csélcsap férj harmadnapra hazakerül, szörnyű bűnbánattal borul a hideg ágyra. A hű menyecskének urához szító mély vonzalma, visszaédesgető igyekvése, néma szenvedése s megható halála sikerült rajz, a csapodár férj alakja azonban elhibázott: a bűnbánóan visszatérő gazda siránkozó sopánkodásaiban érezzük a jellem lényegével ríktóan ellenkező hang hamisságát:

Azt gagyogná keservesen:
 »Édesapám nem volt nekem,
 Ki ölébe' fogott volna,
 Csak egyszer megcsókolt volna.«

Az irodalmi köztudat az Arany János után virágzó balladaköltésben Tolnai Lajosnak tisztos helyet jelölt ki. Tolnai balladaköltészetének eddig csak a fogyatkozásait láttuk, túlzásba vesző elsiklásait, hamis útra tévelyedését vagy szembántó szertelenkedéseit. Mindezek a tényezők nagyon alkalmasak a régi értékelés megingatására. Mégis valljuk azt a meggyőződést, hogy Tolnai Lajos jeles balladaköltő. Tolnai Lajosnak vannak olyan balladáái és balladás képei, melyek a műfaj értékes termékei s jelentős helyet foglalnak el balladaköltészetünk Arany János utáni korszakában. Tolnai ráismer ereje határaitra s rálép a helyes útra. Szerelmi tárgyú balladáinak van olyan csoportja, melyben a természetesebb felfogás s a mesterkéletlen festésmód kapja meg az olvasót. Mintha megírásukkor arra eszmélt volna, hogy Arany Jánost a mélységes lelki megrendülések művészetében lehetetlen követnie. Mintha csak az az ősforrás mosolygott volna feléje, honnét mestere is merített: a népköltészet. A szerelmi élet világa Tolnainak ezekben a balladáiban a maga egyszerűbb rajzával és lélektanával a népköltésre emlékezteti a figyelőt. Greguss Ágost *Fehér Annát* tárgyalva így kiált fel: »Mily egyszerű, mégis mily gazdag és hű képe a szűz lelki tusájának s mily megható!«¹ Tolnai a népballadának ezt az egyszerűbb modorát szerencsésen követi.

A *Nóta Fakó Péter fiáról* című költemény megkapó módon mondja el Fakó Péter sorsát. A költemény két részből áll: az egyik a bitóra jutott legény lelke liliumfehér tisztaságának

¹ Greguss A.: *A balladáról*, 141. l.

rajza, a másik Kondorossi Eszti bűnös cifrálkodásáé. A kapcsolatot a két kép között csak sejteti, de az oki összefüggést mégis látjuk: a legény vesztét Eszti okozta. Kedves líraiság hatja át a költeményt, érzelmes hangja a költő mély részvétéről tanuskodik.

A *csószház* is két képből áll, mint az előbbi ballada: a szegény asszony kicsikéjét elringatja s ő maga is álomba szenderül:

S az, ki most kujtorog úttalan utakon,
Hű feleségének karjai közt vagyon,
Nem csavargó betyár, nem a szegény legény,
Hanem a régi szép karcsú juhászlegény.

Szerkezete kitűnő. A szomorú kis házban sivító gyermekét babusgató anya maga is keserves sírásra fakad, de édes álom feledteti vele a szomorú jelent, majd egy zörrenésre felriad: csak a szél viaskodik. A szomorú életet megszakítja a bűvös álom. Az a kép, mely az álmot megelőzi, s a másik, mely követi, a sívár keserűség sikerült rajza, a közbeszegzett álom pedig az ellentét erejével hat. Az álom-indíték szerkezeti értéke kiváltképp abban nyilvánul, hogy belőle tudjuk meg az előzményt: a szép juhászlegény csavargó betyár lett. Itt is röpké az utalás, az okot nem tudjuk, de a balladás helyzetrajhoz ez is elég.

A szerelem indítéka, a mostoha gonoszságának motivumával kapcsolatban, megkapó *A mostoha lányban*. Az a tárgy, hogy Kenderesi Sárít elveszti mostohája, mert Kún Sándort, Sári szeretőjét, ő is szerette. A ballada szerkezete olyan leleményre vall, mint később Arany János *Tengeri hántásáé*. Mikor a banai tavon, kenderáztatóban, egymást éri a sok újdonság nóta, Pintér Őrszi is rákezd Kenderesi Sári történetére. Megragadó a ballada művészivé nemesedett, tősgyökeres népi szelleme, nyelvének népballadás zamata s közvetlensége, ritmusának eleven és friss lüktetése.

Ugyanilyen felfogásra vall *Fehér Sándor*. Arról szól, hogy Fehér Sándor hűtlen feleségét, Imre Julist, megöli. Az egész balladában Fehér Sándor lelkiállapotának rajza nyomul előtérbe. A mesterkéletlenségnek s üde egyszerűségnek az a varázsa, melyről ez a rajz tanuskodik, milyen jóleső ellentétben van a kísértetes balladák erőszakos és torz világával! Fehér Sándor felesége ládáján busulgat magában, mellette didereg két szép kis fia. Az egyik alhattnék, a másik enni kér. Találébb helyzetrajz nem is akadhatott volna a megcsalt férj nekibúsulásának festésére. De az elkeseredést a gyilkosságig az utcán kurjongató legények gúnydala érleli meg. Az okoknak ez a tettérlelő ereje szilárd biztosságot ad a lélekrajznak. Mikor Sándor a törvény kezére kerül, akkor is kis fiai sorsán kesereg. Panaszszavai, lelké-

nek épen olyan közvetlen természetességét fejezik ki, a milyen természetes volt gyilkosságra vetemedése.

Nemcsak ez a remekbe készült lélekfestés köti le a figyelmet *Fehér Sándorban*, hanem előadásának *A mostoha lány* nyelvélvel vetekedő ízes-zamatos ereje is. A népdal és a népballada nem egy sajátsága nyert itt művészi nemesedést. A népballadák egyik sajátsága, hogy a megölt bűnös ártatlan gyermekkorát is felidézik; mintegy az ellentét élesvonalú rajzával teszik hathatósabbá az elbukás sívárságát s a büntetés rettenetét. Így Tolnai Lajos balladája is:

Imre Julis jaj be híres leány volt,
De még mikor az anyjánál virág volt,
Nem fért annyi csillag a nagy egekre,
Mint a mennyi nyalka legény szerette.

Ismert népballadás mód a balladahős megszólítása. Tolnai *A mostoha lányban* s *Fehér Sándorban* egyaránt él vele. Végül épen úgy, mint *A mostoha lányban*, itt is eleven festőiséggel alkalmazza népdalaink természeti kép-motivumának kapcsolatát a benső mozzanattal. Általában az előadás közvetlenségében s népies zamatában *Fehér Sándor* méltán sorakozik *A mostoha lány* mellé.

Ugyanerről a népköltésre emlékeztető naiv kedvességről tanuskodik a *Szomorú történet* is. A cseri csárdás leányáért versengő két legény, a szegény és a gazdag, vetélkedésének ellentétszerű rajza pompásan sikerült. De nemcsak ebben a vetélkedésben találunk eleven ellentétrajtot; ugyanez a mód érvényesül a ballada tragikai kifejtésében is: szegény Salamonnak fakoporsó jut, de azért lelke a mennyországba kerül, Klári Jakabnak, Salamon gyilkosának, kőből van koporsója, de lelke a pokolban kárhozik. Ebben a balladában hangulatosan alkalmazza a népballadák és népmesék egyik közhelyét, a virág hervadása vagy vézése jelezte balvégzet bekövetkeztét a különben is kitűnő jelképi vonatkozásban szereplő két rózsa sorában:

Hát egyszer magába' hervadoz a rózsa,
Feketepiros vér csörgedez le róla.

Míg a *Szomorú történetben* a vetélkedés, *A szépdombi korcsmárosnéban* a csábítás indítéka a legszembeszökőbb. A korcsmárosné enged a csábító úr forró beszédének, hintóra ül vele, de visszasír lelke könnyelműen elhagyott szeretteihez.

A ballada három képből áll: az első az előkelő úr igyekevése a szépdombi korcsmába, a második a csábítás, a harmadik a szép asszony elbúsultáról festett rajz. Az elsőben a vágyat friss erővel fejezi ki, de jóval fokozottabb a mozgalmasság a csábítgatás mozzanatában. Valóban, mennyi szavaiban az élet, a mohó megkívánás, mézesszavú édesgetés s buja hízelkedés!

Az asszony fájdalmas felocsudása, kínos tudatra ébredése, hazasajgó vágyakozása már népi közvetetlenségével s keresetlen hangjával hat.

Lesújtó képpé zordonodik a csábítás a *Gyökérárusban*. Ebben a balladában asszony a csábító. A gyökérárust megmámorosítja a szép kocsmárosné édes beszéde. A csalfa asszony csúfos vesztébe rántja, mert rablókkal játszott össze. Itt is szembeötlő az ellentét a kábulat és a szomorú valóra józanodás mozzanatai között. A két képben itt is felöltik a drámai erő, egyrészt a csalogatás ígérte mámor s a lélek csendes tiltakozása között támadt benső tusa, másrészt a durva rablónéppel való szembe kerülés mozgalmas rajzában.

A megtántorodás mozzanata a főindítéka *Egy varróleányának* is. A panaszszavakból megtudjuk, hogy a ballada hőse »bűnös nő«, kit elhagyott »a hűtelen«. A ballada szövegében a szegény varróleány lelkiállapotának festése a legjelentősebb. Ebből a rajzból tudjuk meg az előzményt is. A szűkszavú czélzásokkal a bűnbeesés mozzanata sötétben marad, míg maga a rajz nem egyszer bőbeszédűen elnyúlik, a megoldás pedig, noha csattanója tagadhatatlan, megint homályba vész.

Ettől a lélekrajztól mennyire eltér *A szegény vándorló legény* művészi mérséklete! Beöthy Zsolt találóan utalt a ballada két szépségére: Szabados Zsuzsika könyörületos vonzódásának fejlődésére s a költemény igazi balladai előadására meg tiszta, népies hangjára.¹ A lélekrajz, kivált a lelkiállapotok egymásba fonódása, a maga megható egyszerűségében szívünk-höz szól. A haldokló legény, a mint Szabados Zsuzsikának levelet mond tollba, olyan közvetlen természetességgel búcsúzkodik, hogy a léleknek ez a halál révén járó elfogódottsága Zsuzsikát is megkapja. A levélhez hozzátoldja a maga mélységes szánakozásának, igaz együttérzésének jó szív sugalmazta sorait. A ballada szerkezetében is ugyanaz a hatásos s művészi egyszerűség ragadja meg a lelket, mint a milyen népiesen közvetlen s mégis megnemesedett a lélekrajz.

Tolnai Lajosnak mindössze két derűs balladája van: *Hunyadi Mátyás* és *A három fiú*. Amott Mátyás és Katalin viszonyának festéséből kedves meghittség, a magyar követség megjelenésének rajzából pedig szín és elevenség mosolyog ki, emitt kacagató ötlet szolgál alapul.

A balladák most tárgyalt csoportjának feltűnő vonása a természetesség a tárgy alakításában és a lélekrajzban — kibékítő ellentétül az első csoport mesterkelt és csaknem a torzserűségig elfintorodott pszichikai rajzainak. Ugyanez a mesterkéletlen modor tűnik fel Tolnai Lajos balladás képeiben is. *A Temetés után* a hangulat méla komolyságával jeleskedik, egyik

¹ Greguss Á. és Beöthy Zsolt: *Magyar balladák*, 211—212. lk.

népdala a szegény legény sorsáról nyujt jellemző képet, de még sikerültebb a balladás kép az elfeledett, szeretője után búsuló leányról. A műfaj valóságos mintája *Lengyel Józsi*. A násznépet bámuló Lengyel Józsi buslakodó keservét kimélyíti a menyegzői vígság ellentétével. Csak egy kép az egész s mégis milyen gazdag, milyen sokat mondó, milyen érzelmes! Azokra a mesteri szoborművekre emlékeztet, melyek a termékeny pillanat tömörítő erejével egy képben föltüntetik a megelőző s a következő perczek mozdulatait. Mély líraisága *A régi szerető* megkapó érzelmességével vetekedik.

Arany János mellett más balladaköltőinknek szerényebb a helye, elődeié épen úgy, mint követőié. Tolnai Lajos, ha egyrészt elhibázott alkotásokkal állott is elő, másrészt olyan jeles műveket alkotott, mint *A csöszház*, a *Mostoha leány*, *Fehér Sándor*, *Egy szegény vándorló legényről*, a *Szépdombi korcsmárosné* és *Lengyel Józsi*. Míg amazok csupán irodalomtörténeti érdeklődésre számíthatnak, mint az Arany János hatására keletkezett balladaköltés érdekes, noha ferde útra tévedt nyilvánulásai, ezek már a népélet költői mozzanatainak s a népköltés szerencsés sugalmazásának olyan kitűnő bizonyosságai, hogy az aesthetikai mérlegelés súlyát is kiállják.

Most, hogy legnagyobb balladaköltőnk ünneplésében minden szív összedobban a hazában, ne feledkezzünk meg a tanítványról sem, ki néhány költeményével e műfaj jelesei közé emelkedett. Tolnai Lajos neve, valameddig magyar balladáról lesz szó, élni fog, mint olyan költőé, ki ezt a műfajt kiváló alkotásokkal gazdagította.

ELEK OSZKÁR.